

La gènesi del significat en un ritual: les fogueres catalanistes de la Nit de Sant Joan de 1906 i 1907

The genesis of meaning in a ritual: the Midsummer Eve bonfires of 1906 and 1907

REBUT:10.06.2015 // ACCEPTAT: 30.09.2015

Jordi Castellví i Girbau

Universitat Autònoma de Barcelona

Resum

La Nit de Sant Joan de l'any 1906, en mig d'una efervescència política catalana, s'inventa un nou ritual catalanista. El material exegètic de les cròniques periodístiques informen d'una festa per imaginar un futur nou, modern i de llibertat, però paradoxalment és expressat i reclamat amb elements simbòlics antics i tradicionals. El foc, les muntanyes i la nit santjoanenca en les seves versions romàntiques no solament s'articulen per a donar el missatge renovador volgut sinó que també generen significats particulars i inesperats sobre alguns problemes socials. Les "Foguerades Patriòtiques", tal com se les anomena, esdevenen un ritual emergent, casual, amb objectes simbòlics molt potents, que possibilita la representació de la "unitat dels catalans" i de la "llibertat", que és el discurs essencial de la coalició política Solidaritat Catalana, i incorpora al Foc de Sant Joan els significats que perduren amb força encara cent anys després.

Paraules clau: Foc de Sant Joan, ritual, significat, festa, Catalunya

Abstract

On Midsummer Eve 1906, in a time of political effervescence in Catalonia, a new Catalanist ritual was invented. The newspaper reports of the time speak of a festival evoking a new and modern future of freedom, but paradoxically this desire was expressed through traditional symbolic elements of considerable antiquity. Fire, mountains, and the romanticism associated with St. John's Eve not only combined to create a message of renewal, but also generated unexpected meanings regarding certain social problems. The "Patriotic Bonfires", as they were called, became an emergent ritual, combining powerfully symbolic objects in a way that made possible the representation of "Catalan unity" and "liberty", essential elements in the discourse of the Solidaritat Catalana political coalition, and incorporated into the bonfires of St. John's Eve the meanings that still endure a century later.

Keywords: St. John's Eve bonfire, ritual, meaning, festival, Catalonia

Aquest article és un resum d'un estudi motivat pel descobriment d'un material historiogràfic inèdit sobre unes persones que l'any 1906 van idear i van fer a Catalunya una nova versió de les tradicionals fogueres de Sant Joan per a incorporar-hi significats polítics, molts dels quals encara perduren avui. El treball es basa en un total de 190 notícies de 70 exemplars de 26 periòdics diferents d'arreu del Principat i de les Illes Balears. Són crides a la participació al nou ritual, adhesions a aquesta crida, cròniques, comentaris i composicions literàries i poètiques dedicades als fets. Aquests textos, que van ser publicats i llegits durant el temps que es preparava, es feia i es comentava la nova festa, fan una explícita exegesi dels elements rituals implicats. Les primeres interpretacions publicades van ser aprofitades per altres exegetes en textos posteriors que van seleccionar moments, revisar i operar significats dels objectes simbòlics plantejats. Mitjançant un procés d'interacció de missatges, en les darreres publicacions finalment es generen significats nous que responen a les preguntes dels participants i dels intel·lectuals catalanistes, que en aquells moments es referien a la unitat dels catalans, a la nació catalana i a la seva llibertat.

Amb aquest tipus de relats, l'antropologia pot investigar la manera com els discursos es formen i s'entenen, com es reinterpreten, es canvien o es replantegen. Perquè el discurs sempre és complex i imprecís i admet tota mena de associacions i semblances. En els textos exegetics d'aquest cas, es pot comprovar clarament que l'analogia inevitable que tenen amb altres de tota mena d'àmbits amb els quals hi comparteixen paraules, conceptes o estructura, genera una traducció interna indefugible, de forma que la narració, al final d'una certa evolució, acaba parlant de moltes altres coses que hi ressonen i per tant, adquirint nous significats, ara intencionats ara inesperats.

Els fets

El dia 2 de juny de 1906, el periòdic local *La Veu de Capellades* publica una entusiasta crida sota el títol "Salutació Germanívola a tots els Catalans" dirigida a tot el país amb la qual es convida a encendre fogueres la Nit de Sant Joan als cims més enlairats de cada municipi, totes a la mateixa hora. Els promotors capelladins, ben conscients de la significació popular de les tradicionals fogueres santjoanenques, imaginem que dalt les muntanyes i en la fosca de la nit podran ser observades les unes a les altres de ben lluny i podran fer visible la unitat de "tots els fills de la terra catalana" en un acte de germanor.

El projecte no ha sorgit perquè sí. Des de mitjan segle XIX el catalanisme reconstrueix la identitat de la nació pròpia per fer front a un Estat espanyol de matriu castellana, assimilador, militaritzat i ancorat en una estructura d'interessos i clientelisme preindustrials que continua arrabassant els drets i usos del país encara un segle i mig després de l'ocupació del 1714. Conscients que la situació va en contra de la vida social i també de l'expansió econòmica de Catalunya, es construeixen amb iniciativa privada institucions socials, polítiques i educatives per bastir les aspiracions descentralitzadores, alhora que molts intel·lectuals i artistes, partint de les idees romàntiques de l'època, articulen el llegat de la història i la llengua comuna.

D'ençà de la desastrosa guerra de l'Estat espanyol contra els Estats Units a Cuba el 1898 davant la qual alguns sectors catalanistes s'han situat clarament en suport dels insurgents cubans, el catalanisme decideix reforçar-se activament en les

seves reclamacions de llibertat social i política i també en la lluita contra el caciquisme i la corrupció del poder polític perquè, des de la restauració borbònica i la constitució de 1876, l'Estat es basa en un fraudulent sistema d'alternança entre els partits dits dinàstics, el conservador i el liberal, que manipulen les eleccions sistemàticament amb tupinades i pressions per a mantenir un poder centralista que només beneficia als grans propietaris i a les elits, un llast que s'està fent insuportable pels sectors més dinàmics i democràtics del país.

Després de moltes tibantors amb l'Estat, el novembre de 1905 es produeix el fet que ho desferma tot: un acudit dibuixat en la revista satírica catalanista *¡Cu-Cut!* que fa broma sobre l'exèrcit espanyol, causa que un bon nombre d'oficials de la guarnició militar de Barcelona saquegi violentament els locals de l'empresa impressora i de l'editorial. Ben aviat, aprofitant els fets, l'Estat ataca catalanisme, del qual no entén cap de les seves reclamacions i que acusa des de fa anys de separatista.

Efectivament, l'Estat, brandant una ben discutible mesura preventiva, en comptes de jutjar la disciplina dels militars revoltats, lleva les garanties constitucionals a Barcelona i emprèn persecucions contra intel·lectuals i periodistes alhora que prepara una llei per castigar qualsevol crítica als símbols espanyols, dels quals l'exèrcit n'és un. Es tractarà de la "*Ley para los delitos contra la Patria y el Ejército*", coneguda com a "llei de jurisdiccions", que s'articula sobre la sacralitat dels símbols de l'Estat i fa que la repressió sigui traspassada en bona part a jurisdicció militar. Aquesta llei, que comença el seu article primer castigant amb pena de mort els actes considerats de separatisme, a la pràctica és una llei contra la llibertat d'expressió que intenta fer passar per ofensa a l'Estat qualsevol manifestació simbòlica que cregui que hi va en contra. Per tant, té l'objectiu de reprimir la realitat catalana representada en els seus símbols identitaris. Per aquesta intenció tàcita però clara de la llei, a Madrid ja en diuen "la llei contra els catalans".

Aquest és doncs un episodi històric en el qual els seus actors parlen de símbols d'una manera explícita i ben conscients del seu poder, no solament de representació, sinó de creació de realitats. L'estructura política espanyola empara els símbols de l'Estat amb la idea de l'honor: tot just fa set anys que, només per a que el seu exèrcit pogués perdre les darreres possessions de l'Imperi "amb honor" ha portat milers de soldats de lleva a morir a les llunyanes Antilles. Així, l'exèrcit i la resta d'aparell simbòlic de l'Espanya unitària és protegit amb instruments polítics però també, podríem dir-ne, religiosos, com s'escau als símbols. Per altra banda, Catalunya lluita també per la seva realitat contraposant, dins les estrets marges que li deixa la constant persecució estatal, els seus elements simbòlics de representació que en bona mesura encara estan en procés de construcció a partir de la literatura romàntica, el folklore i la historiografia de l'època: la senyera, els mites d'origen, la música, la dansa, l'himne, la tradició, les festes pròpies...

La indignació de la població barcelonina per les desproporcionades mesures repressives desfermades pels fets del *¡Cu-Cut!* aviat es condensa en una formidable i entusiasta fusió social i política a Catalunya, una insòlita coalició d'una gran part dels partits catalans formant una candidatura unitària que es proposa diversos objectius urgents: desactivar les mesures legals de l'Estat contra els catalans, lluitar contra el sistema corrupte i caciquista, i reclamar la llibertat dels pobles i la descentralització administrativa com a condició per a la seva realització social. Tot un programari llargament elaborat des de fa dècades per diversos intel·lectuals i moviments associatius, econòmics i culturals.

Aquesta unió política de partits i d'associacions de diversa mena fa que la realitat política del país es transformi tot d'una. Persones adscrites a formacions ideològiques ben diverses, des de carlins fins a republicans, des de catalanistes regeneracionistes fins a alguns elements liberals i conservadors, molts dels quals enfrontats entre ells, es troben d'un dia per l'altre al mateix lloc polític: la coalició "Solidaritat Catalana". Només en queden fora els dos partits dinàstics hegemònics a l'Estat, i també el sector republicà del populista Lerroux, enemic del catalanisme.

La comunió sobtada d'adversaris polítics es viu des del primer moment molt intensament en diversos mítings efervescents arreu del país, justament per l'emoció de veure i de viure una idea de ben segur que imaginada per tots: "la unitat dels catalans". Finalment, la ciutat de Barcelona organitza el dia 20 de maig de 1906 una manifestació d'espectaculars proporcions: la Festa de l'Homenatge, orquestrada per a fer un agraïment públic als parlamentaris que s'han oposat al projecte de la llei de jurisdiccions en el Congrés espanyol. La Festa de l'Homenatge, amb una organització impecable, és pensada per a concentrar centenars de milers de persones vingudes d'arreu de Catalunya amb la idea de viure una embriaguesa emotiva d'unitat dels catalans. Els participants no en queden pas gens defraudats: a la Plaça de Catalunya s'hi concentra durant el matí una gernació que pot contemplar com al balcó de l'Hotel Colón els líders dels regionalistes, dels republicans i dels carlins s'abracen davant tothom. Aquest és un moment absolutament extraordinari d'emoció que esclata en un entusiasme indescriptible de la gent que ho contempla. Alguns testimonis escriuran una setmana més tard que encara tenen les mans cruixides de tant aplaudir.

És al cap de deu dies d'aquests fets que els catalanistes de la vila de Capellades, enyorats de la diada barcelonina, inventen un altre ritual: la convocatòria muntanyenca dels focs de la Nit de Sant Joan amb la intenció de revivir, ara sobre el territori del país, aquell sentiment d'unitat que s'ha realitzat a la Festa de l'Homenatge.

"Salutació Germanívola á tots els Cataláns // S'acosta la bella nit de Sant Joan; la nit serena y esplendorosa, dels amors y dels flayres; la nit de las fantásticas fogueras, de las llegendas y del misteri. Celebrém, celebrém enguany l'hermosa vetllada ab una nota simpática, ab un acte de civisme, endressant una salutació germanívola á tots els fills de la terra catalana. ¿Com?... Molt senzillament, puig cal secundar sols, ab una mica de voluntat, el projecte concebut per alguns amichs de LA VEU DE CAPELLADES, quins se proposan festejar la tradicional vesprada, pujant en fervorós romiatje al histórich y enderrocat castell de la Pobla de Claramunt, que corona altíssim tussol, y aixecar allí en aquell cim, á las deu en punt de la nit, una gran foguera, que al esclatar en viva llum, signifiqui un coral saludo de germanor á tots els cataláns que poblan les encontradas que desde aquell lloch s'oviran. Però restará tancada en march massa reduhit aquesta manifestació... de cortesia, si's limités á un acte issolat, únich, circunscrit á n'aquesta comarca; y per aixó convoquéu á tots els cataláns de cor, á tots els que portan en son si, calor y entussiasme vers la nostre terra, pera que en ses comarques respectivas realisin un acte consemblant, aixecantne fogueradas missatjeras d'un sentiment germanívol, en tots els antichs castellots ó atalayas morescas que restan escampadas en tots els indrets de Catalunya. ¡Ab quin goig veuriam la llunyana Tossa de Montbuy y'l tant apartat Castell de Subirats, illuminats per fantásticas fogueras, aixís com des de aquets paratjes n'oviraran d'altres, alsadas fora del nostre oritzó! // Pera que's pugui capir l'alcáns, y l'importancia d'aquesta projectada manifestació, quins determinin pendrerhi part, se servirán com més aviat millor, enviar un avís d'adhesió á LA VEU DE CAPELLADES. // Y preguém á tota la premsa catalana que's fassi ressó d'aquesta convocatoria y

contribueixi al èxit de la "Salutació germanívola", á fi de que nostre modesta iniciativa es converteixi en un aconteixement de proporcions grandiosas, que posi de relleu una volta més, las falagueras corrents de germanor que lligan amorosidament á tots els bons fills de Catalunya." (*La Veu de Capellades*, 2 de juny de 1906)

Contra tot pronòstic, l'anunci en el periòdic capelladí és acollit i reproduït de seguida per l'extensa xarxa de periòdics locals i comarcals i també per algunes publicacions generals catalanistes i republicanes, totes adherides a la Solidaritat Catalana. La proposta d'una Nit de Sant Joan unitària a tot el país amb la nova i formidable idea de fer visible amb la llum del foc la nació sencera des de les principals talaies muntanyenques ofereix uns significats simbòlics potentíssims. La Nit de Sant Joan i la tradicional foguera aporta una pàtina d'antigor que connecta els participants amb la història, però també activa el mecanisme simbòlic de les possibilitats de canvi atès que, com tothom sap, les creences tradicionals afirmen que en aquesta nit del solstici d'estiu tot és possible. Aleshores, paradoxalment, la tradicional Nit de Sant Joan, que pren valor pel seu passat antiquíssim, és el moment que aquesta societat veu escaient per a fer un ritual de regeneració política per imaginar un futur diferent.

Es dóna el cas que a resultes dels fets del *¡Cu-Cut!* del novembre de l'any passat, les autoritats han sotmès Barcelona a estat d'excepció durant cinc mesos i han liquidat la possibilitat de preparar la Festa Nacional Catalana que s'hauria celebrat a Barcelona el dia de Corpus, una setmana abans de Sant Joan. Però ara, els moviments associatius i polítics s'adonen que aquesta nova Nit de Sant Joan patriòtica pot ser una substituïda molt millor: una veritable festa nacional popular, una festa impossible de prohibir i que no necessita concentració en un lloc sinó "a tot arreu" atès que la unitat nacional es representa fent tots "el mateix" foc tradicional a la mateixa hora. Per tant, la idea simbòlica és que el temps simultani unirà l'espai. El lloc ritual serà tot el país i, com que el foc santjoanenc es farà ara dalt les muntanyes, tots veuran aquest país en el mateix moment. Per primera vegada a la història, el territori viscut, compartit, explicat i imaginat dels catalans es farà "visible" tot sencer per a tots alhora.

Ben aviat, els periòdics publiquen les nombroses i inflamades adhesions de les associacions catalanistes que d'aquesta manera anuncien la seva participació als cims de les muntanyes. Els dies previs a la Nit de Sant Joan degotegen aquests avisos, una trentena pel cap baix.

"Associació de Lectura Catalana.- Aquesta entitat anirà, demà, dissapte, al cim de la vehina montanya del Coll a encendre una foguera, complint la recomanació de la Comissió Executiva de la Festa Nacional Catalana. // Se prega a tots els socis se reuneixin a les nou en punt del vespre, a la Plassa dels Jossepets, pera anarhi desde aquest punt." (*La Veu de Catalunya*, 22 de juny de 1906)

"Centre Autonomista de Dependents del Comerç y de la Industria.- La Secció de Propaganda autonomista y la Secció de Sports y Excursions conviden a tots els socis pera anar a encendre una foguera al cim de la montanya de Sant Pere Martre (runes de l'antic castell), la vigília de Sant Joan. La sortida del Centre serà a les nou en punt del vespre." (*La Veu de Catalunya*, 21 de juny de 1906)

"Recullint la idea llansada per La Veu de Capellades de que a la nit de S. Joan s'encienguin focs als punts mes elevats de tots els indrets de Catalunya, uns quants entusiastes catalanistes cremarán una gran foguera avuy á les deu de la nit al cim de la Tossa de Montbuy." (*Sometent*, Igualada, 23 de juny de 1906)

Finalment, la vigília de Sant Joan, el poeta Josep Carner que té vint-i-dos anys i ja ha publicat les seves primeres obres, signa un article a *La Veu de Catalunya* invocant el poema del mallorquí Joan Alcover: “Salutació”, com una profecia d’aquesta iniciativa de focs de germanor, però ara germanor de tots els territoris de parla catalana. Amb aquest text, Carner dóna entrada al nou ritual el concepte de Països Catalans amb la idea de les Tres Germanes.¹

“(…) No solamente a muchos cims de Catalunya hi encendrán focs la jovenalla ardida –qui afegirà enguany als presagis amorosos que en tal nit son de costum, bells presagis patriòtics, –sinó que a Mallorca y a Valencia hi haurà també qui’s cuidarà de correspondre al amor de nostres flames, ab inesperades flames que tantdebò que abrandin els esperits d’aquells catalans germans nostres. (...) Ab quina intensitat, dintre aquet gran misteri de la nit de Sant Joan, han de guaitarse les Germanes, les tres Germanes, ab aquestos ulls tot amor, tan bellament cantats per l’alt poeta mallorquí! // Joseph CARNER” (La Veu de Catalunya, 23 de juny de 1906)

La convocatòria unitària de la Nit de Sant Joan de 1906 és un èxit. Per les cròniques que es publiquen posteriorment a la festa, se sap que els integrants d’algunes de les expedicions nocturnes viuen un moment indescriptible d’emoció, agermanats amb persones ideològicament distants, observant junts altres focs patriòtics a la llunyania, cantant cançons plegats i escoltant com alguns reciten poemes sota la volta del cel estrellat, una celstia que reflecteix els focs encesos per tot el país.

El nou ritual i els seus exegetes

Aquest episodi fins ara oblidat per la historiografia mostra un ritual inventat dins un paisatge simbòlic vell o tradicional en el qual es creen les respostes noves que els participants necessiten. L’original forma que aquesta gent proposa per fer el tradicional foc de Sant Joan els permet viure un temps i un espai de llibertat que, alhora, fa clares les solucions que volen. Però sobretot creen una Nit de Sant Joan renovada en què cadascú pot veure al voltant el foc sagrat, per primera vegada, no pas els parents i el veïnat com en la nit santjoanenca de tota la vida, sinó que ara des de dalt les muntanyes, la societat imaginada, la nació sencera sobre el seu territori. Han trobat un ritual que fa visible el vell mite somiat de les nacions: la unitat.

“Fou aquest un moment magífich, solemniat; puig tots els presents, donantse compte de la trascendental significació del acte, restavam fonament emocionats. Sotbadament la emoció esclatà en viu entusiasme y’ls viscas á Catalunya, fermes y figurasos, ressonaren en la quietut de las valls y fondaladas. // Portats per llegitim afany, espargirem aviat la vista al entorn, cercant altres fogueras patrióticas d’expressió germanívola y nostres cors s’ompliren de joya, al ovirarlas nombrosas, todas vermellas, de vermelló ficsa, intensa, que malgrat la llunyania del lloch ahont flamejavan, donavan ideya de llur grandiositat. Fácil ens fou’l coneixer las fogueras alsadas al pich de Sant Geroni de Montserrat, á la Tossa de Montbuy, al castell de la Pobla, á Miramar, á las serraladas de Llobreya, can Brugués, Freixas.....; però en cremavan moltes y moltes altres, vers las llunyanias del horitzó, quina situació no poguerem pas precisar. N’hi havia que semblavan encesas al cel. Prou furgava nostre vista impotentia en las tenebras de la nit, que feya mes negras l’espessa calitxa que omplia l’ambient, pretenint mesurar la distancia que’ns separava de

¹ El 1886, l’escriptor catalanista Roca i Farreras publica “La Nacionalitat catalana” i parla per primera vegada dels Països Catalans. El poeta Jacint Verdaguer també parla de les Germanes de Catalunya en la poesia “Don Jaume en Sant Jeroni” (1888), un relat en què el rei Jaume puja al cim montserratí i guaita el territori dels tres països.

las llunyanas fogueras y esbrinar llur situació ¡feyna inútil!.... ¿Es aquella al Coll de Gossem? ¿Es l'altra á Subirats? ¿Es la de més enllá á Garraf?... Convensuts de la inutilitat de nostres pretencions, ens adonarem de que n'hi havia prou en sebre que eran fogueras de salutació y que á llur redós hi bategaban cors cataláns que contribuian á aixecar devotament un gloriós himne d'amor á nostre Catalunya.” (*La Veu de Capellades*, 30 de juny de 1906)

Els nous significats que se sobreposen al tradicional foc santjoanenc no passen despercebuts als cronistes de l'època que s'encarreguen d'escriure els fets als diaris. A molts els sembla que ja estaven latents dins la “tradicció” i ara surten amb tota naturalitat. No endebades, tradició i catalanitat s'han estat construint juntes des de fa poques dècades. Per això, els nombrosos textos publicats als periòdics estan plens d'exegesi d'aquest nou ritual catalanista i els redactors saben explicitar els elements simbòlics que es fan servir i articular-los per a donar el missatge desitjat.

Les fogueres de Sant Joan de 1906 en el seu conjunt són doncs un ritual emergent, amb elements simbòlics molt potents, com ara el foc, les muntanyes i la nit santjoanenca, en què les persones intenten incorporar tants significats com poden, bàsicament el de la “unitat”, però alhora possibilita la canalització de nous discursos molt creatius i engrescadors que objectiven la raó per a trencar amb l'estructura rígida i ofegadora d'aquest període polític basat en el centralisme i la corrupció. En definitiva, és l'ús exitós d'una festa molt vella per a propòsits molt nous.

“La nit de Sant Joan ha estat enguany més alegre y lluminosa. La gaya festa dels antichs pagans l'hem celebrada ajuntant a les fogueres del patriotisme. Responent a la idea proposta pels catalanistes de Capellades, tots els turons de la Terra's són abrandats. Feyen bo de veure, desde nostra Barcelona, els fochs de Sant Pere Màrtir, del Coll y demés montanyes properes. L'altiu Montseny també coronà de flames son pich de Matagalls, y els esquerps penyals de Montserrat s'illuminaren joyosos ab les clarors que s'expandien de Sant Geroni, el bell mirador de Catalunya. // L'anhel dels catalans es cada dia mes gran. Ja no es al pla que fem foch nou: ja pugem a les montanyes a encendre les fogueres santes que han de purificar el nostre cel y el nostre ayre. // Entorn de les fogueres els catalans cantaren llur himne. El cor de cada cantayre era una altra foguera, y un ambient de xardoros entusiasme envoltava a tots.” (*Joventut*, 28 de juny de 1906)

El llenguatge religiós i litúrgic no és exclusiu d'aquestes exegesis sinó que també sovint les cròniques referents a la Solidaritat Catalana durant tot el període de la seva existència política prenen caire profètic. De fet, la Solidaritat és un moviment emotiu extraordinàriament gran i intens en què les il·lusions d'una redempció social són a la primera pàgina de molts diaris. El famós article “L'Alçament” de Joan Maragall relata en termes gairebé escatològics l'ambient efervescent de la política que vol fer real la unitat dels catalans:

“Vine-ho a veure -m'ha dit l'amic-; és una cosa que mai s'ha vist ni potser se tornarà a veure mai més. La gent va de poble en poble a grans corrues; els del camp acuden al poblat amb les dones i els fills; els dels racons de muntanya ho senten a dir i també en volen la seva part: tothom la vol la paraula redemptora; i els que tenen el do de vibrar-la vivament, van de poble en poble desitjats com els que fan miracles, rebuts com triomfadors, escoltats com apòstols i convertint gentades totes en pes, el mateix que feien els taumaturgs a l'Edat Mitjana. (...)

Solidaritat és la terra, ho sents? És la terra que s'alça en els seus homes. ¿No has sentit mai dir allò de: “Si tal cosa succeís, fins les pedres s'alçarien”? Doncs ara som en això:

que les pedres s'alcen; que cada home és un tros de la terra nàdva amb cara i ulls i esperit i braç; i la terra no és carlina, ni republicana, ni monàrquica, sinó que és ella mateixa, que crida, que vol son esperit propi per a regir-se; i ho crida en tots els seus fills, republicans, monàrquics, revolucionaris, conservadors, pagesos, ciutadans, blancs i negres, rics i pobres. I mentre duri el crit de la terra no hi ha pobres, ni rics, ni ciutats, ni pagesies, ni partits, ni res més sobre d'ella que un gran afany d'acallar-la, i satisfer-la, perquè tan sols quan ella sia en pau podrà cadascú ser republicà o carlí, pagès, blanc o negre, pobre o ric, d'una millor manera que abans: de l'única manera en què un home pot ésser ben bé lo que sia: això és, en conformitat a la naturalesa que la terra mateixa li donava. (...)” (publicat a *La Veu de Catalunya*, 13 d'abril de 1907; Maragall, 2013: 209-212)

Aquesta festa de les fogueres muntanyenques, que es bateja com "Foguerades Patriòtiques de Sant Joan", es torna a fer l'any següent, el 1907, amb molta més participació. Al menys, cent trenta fogueres catalanistes s'anuncien als diaris.

“(…) Se tracta de reproduir per St. Joan, aquella manifestació patriòtica dels catalans, per medi de foguerades, qu'al any passat inicià "La Veu de Capellades". // Fou una bella pensada que caldria conresar y extendre pera que cada any tingués més grandioses proporcions. Hauria d'ésser com una ratificació solemnaial del pacte de Solidaritat Catalana, feta desde'ls altars de nostres montanyes en recordança d'aquella hora beneida en que tots ens confonguérem ab un sol recort de la terra catalana. (...)” (*La Conca de Barbará*, 25 de maig de 1907)

“Voldríem que, a més dels adherits, concorreguessin a les foguerades molts altres. A tothom convidem a que pugin a agermanarse y a posarse en comunicació entre altres entusiastes patriotes distanciatos de nosaltres per una immensa extensió de terreny, y al mateix temps, a disfrutar d'un dels molts actes que simbolisen “Unió”, aquella unió que té de salvarnos y tornarnos a la Catalunya rica y plena d'altres temps.” (*La Veu de Catalunya*, 18 de juny de 1907)

Novament les adhesions es fan constants als periòdics de més tirada de Catalunya i a les publicacions regionals i locals. Els participants trien, o inventen, la muntanya emblemàtica de la seva ciutat o poble. En la gran majoria dels casos, la notícia publicada pels impulsors de la foguera d'un determinat municipi fa referència a la importància simbòlica d'aquesta muntanya o de la ruïna o monument que s'hi troba i, sobretot, a les altres muntanyes o contrades que s'albiren des del seu cim. O sigui, que el primer pensament és sempre per a la visió, no solament del territori, sinó de les altres fogueres muntanyenques que fan comunió amb la pròpia. Vet aquí alguns dels textos que poden servir d'exemple:

“Los nacionalistes tarragonins han decidit pèndrer part a les foguerades patriòtiques en la revetlla de Sant Joan, seguint la bona idea dels nacionalistes de Capellades. // A l'efecte, lo diumenje vinent 23, a les 10 de la nit en lo alt de la montanya del Llorito, s'hi aixecará una formidable foguera ahont hi cremarán 100 feixines, apart d'altre llenya que hi durán los veïns de pera allí. // Será una foguerada geganta que's deixarà vèurer desde moltes hores lluny. En les afores de Tarragona ha de produir sens dupte un afecte fantástich y magestuós. // Es molt fácil que d'allí dalt se vegi la que cremarán los catalanistes del Priorat en l'alta montanya de la Mola y la des del Baix Panadès en un turó aprop del Vendrell. // La foguerada anirá acompanyada d'un seguit dispar de tròns, cuets, y altres fochs artificials que convertirán aquella alta plassa en un pintoresch quadro de llum vermellenca per poch que la nit sega bonancible. // Los nacionalistes están entusiasmats pera que resulti ben grossa la festa y pera més animarho hi haurá bones colles de families,

joves y noyes que ab acompañament de diferentes músiques hi puntejarán la nostre dansa.” (*Lo Camp de Tarragona*, 15 de juny de 1907)

“La nostra foguera // També hi serém. També la revetlla de Sant Joan, a les 9, encendrem la foguera de la Patria en un dels cims més enlayrats de les Gabarres pera demostrar als habitants de les comarques vehines la comunicació espiritual que regna entre tots nosaltres. // La nostra foguera, que será colossal, en la placidesa de la nit, s'ovirará en tot l'Empordá, desde'l cap de Creus al cap de Tossa, del Pirineu fins enllá endins del mar llatí, de la Selva y de la Garrotxa. // Poch avants de calar foch al pilot de llenya que tenim preparat, els bisbalenchs (desde els Ponts d'aquesta ciutat, per exemple) podrán observar la senyal que's farà per medi de cohets y, desseguida les flames patriòtiques lluhirán, purificadoras de l'atmósfera de la terra Catalana entre les notes solemniales de Els Segadors llensades al vent pe'ls socis de L'Escut y redactors de L'AVENÇ organisadors de l'acte. // ¡Visca Catalunya!” (*L'Avenç de l'Empordà*, La Bisbal d'Empordà, 22 de juny de 1907)

“Olot.- Els autonomistes d'Olot faran una gran foguerada, al cràter del Monsacopa, al vigilia de Sant Joan. // Se veurà de molts dels pobles de l'encontrada.” (*La Veu de Catalunya*, 22 de juny de 1907)

“Prats de Llusanés.- Els nacionalistes de Llusanés han determinat per la revetlla de Sant Joan encendre una gran foguera en el puig de Canta Corps, desde ont, y degut a sa gran alsaria, saludaran als seus germans del Pirineu, Montseny, Sant Pere de Terrassa, Montserrat y Berga y gran part de la Segarra.” (*La Veu de Catalunya*, 22 de juny de 1907)

“Torrentbó.- En el cim den Montal de les montanyes nomenades “Tres Turons”, sobre Torrenbó y Caldetes se n'encendrà un de mitja hora, que per l'alsaria d'aquell puig (700 metres) y dominar la Costa de Llevant será vist de tota la comarca amén de Mallorca, Montjuic, Montserrat, Montnegre, Montseny, Montsoliu, etc., etc. (...)” (*El Poble Català*, 17 de juny de 1907)

“Puigmal.- L'entitat capdal de l'excursionisme en nostra terra, el Centre Excursionista de Catalunya, ha volgut associarse an aquesta idea y desde'l cim més enlairat de nostra terra, de desde'l macís del majestuós Puigmal enllassarà aquestes manifestacions dels catalans d'una y altra banda del nostre Pirineu. (...)” (*El Poble Català*, 17 de juny de 1907)

Aquest any s'anuncia un foc al massís del Canigó que encén Carselade du Pont, bisbe d'Elna-Perpinyà², i un altre al cim del Puigmajor, organitzat pels regionalistes de Mallorca al davant del qual hi ha el poeta Joan Alcover.

“Canigó.- Posats d'acord el bisbe de Perpinyà, senyor Carselade del Pont, ab la Secció del Canigó del Club Alpí Francès, cuidaran d'encendre una foguerada, la revetlla de Sant Joan, en el Puig Barbet. (...)” (*El Poble Català*, 17 de juny de 1907)

“Foguerada a Mallorca // Hem rebut el següent telegrama de Mallorca: // Palma. 22, a les 10'10 matí. Els regionalistes d'Alaró en la vetlla de Sant Joan encendrán fogates al cim

² Monsenyor Juli Carselade du Pont nascut a Simorra, a la Gascunya, nomenat bisbe de la diòcesi d'Elna-Perpinyà el 1899, aviat és conegut com a “bisbe dels catalans” perquè opta per arrelar-se al país, aprèn català, l'escriu i el fa servir per la prèdica i l'estableix a la catequesi d'infants. No triga gaire a ser un punt de referència del moviment renaixentista a les comarques nord-catalanes. El 1902, davant la prohibició de fer els Jocs Florals a Barcelona, Carselade se'n fa responsable de la seva organització i convida els principals poetes a Sant Martí del Canigó. Aquesta celebració pren una enorme càrrega simbòlica per a Catalunya atès que Carselade ha comprat aquest any les runes de Sant Martí del Canigó i de Sant Miquel de Cuixà amb la intenció de restaurar-les i fer renéixer materialment els llocs sagrats dels mites d'origen de la mil·lenària nació catalana que Jacint Verdaguer, amic seu, havia construït en la seva obra *Canigó*.

del Puigmajor en senyal de germanor y com a responnent a les fogates que a igual s'encendran en tot Catalunya.- Sebastià Xalepeire. // El Puigmajor quan l'atmosfera està clara s'ovira desde'l Tibidabo, del Montserrat, del Montagut, del Montsant, la Mola y de molts altres cims de Catalunya. // En nom dels catalans agraïm de tot cor la salutació germanívola que'ls mallorquins dediquen a Catalunya. (...)" (*La Veu de Catalunya*, 22 de juny de 1907)

La gènesi de nous significats

Els principals periòdics de l'època porten cada dia de les setmanes precedents a Sant Joan un reguitzell de notícies com aquestes. Tot i les evidents dificultats de disponibilitat de temps, persones i organització en molts casos, les entitats adherides a la Solidaritat no se'n poden estar de comunicar a tothom que també seran a la festa. És una mena d'assistència a una reunió global convocada a tot el territori, un ritual que ultrapassa tota mesura espacial per implicar "la terra" com a símbol sacramental de la nació. Observant aquests moviments simbòlics formidables, és evident que tant les Foguerades Patriòtiques com també la mateixa Solidaritat Catalana s'expliquen, més enllà dels moviments estratègics de la política i la societat de l'època, per unes necessitats d'expressió complexes i emotives humanes i que esclata en alguns moments en forma d'efervescència col·lectiva.

Això mateix, la societat aprofita moments intersticials de temps i espai per fer reals algunes propostes que fins aleshores han viscut a l'àmbit de la imaginació. En aquest sentit, el concepte *communitas* que a Victor Turner (1988) li permet modelitzar la situació dels iniciats en els moments liminars dels "rituals de pas", exemplifica molt significativament les situacions especials dels participants d'aquest cas. Com se sap, en els rituals de pas el subjecte deixa de ser allò que és, però hi ha un moment en el qual encara no és allò que serà, un estat interestructural que es viscut amb uns atributs extraordinaris i a voltes perillosos perquè els individus que traspassen una frontera teòrica cauen, a la pràctica, en un lloc dimensionat temporalment i espacialment que no està definit. En aquest transit, Turner observa els passatgers rituals com una petita societat temporal sense articular, amb individus indiferenciats, lliures de l'estructura social jeràrquica i diferenciada de la vida quotidiana. Clarament, allò que aquest autor en diu *estructura* és el que el moviment efervescent de la Solidaritat Catalana es proposa deixar enrere: el caciquisme, la corrupció i el centralisme. Aquesta estructura queda realment dissolta en tots els mítings, en les trobades i moviments efervescents de la nova coalició i, ja definitivament, a la Nit de Sant Joan de 1906 i de 1907, dalt les muntanyes nocturnes, allunyades de les ciutats, entorn una gent i una cerimònia que els permet viure un estat de "germanor" (i aquesta és justament la paraula amb la qual els capelladins fan la primera crida). Alguns comentaristes entusiastes s'adonen perfectament, com ho faria Turner, que en el moment ritual es pot viure una anti-estructura, o sigui, un espai d'igualtat i llibertat comunitaris absolutament real:

"Aquells "¡visques!" que s'escaparan de les fogueres catalanes, al espetegar de les flames, aquells "¡visques!" no tindran rey que'ls governi, papa que'ls escomuniqui, ni fiscal qu'ls processí." (*La Tralla*, núm. 119, 22 de juny de 1906)

Émile Durkheim anomena aquest moment ritual com a "efervescència col·lectiva", un moment en què la societat s'adona que hi ha moments i llocs sagrats, en els quals ella mateixa és capaç de fer els canvis que vulgui en la realitat:

“(…) arribat a aquest estat d'exaltació, l'home ja no es (reconeix). Sentint-se dominat, posseït per una mena de poder exterior que el fa pensar i actuar d'una altra manera que no pas en temps normal, té naturalment la impressió de no ésser ell mateix. Li sembla que s'ha tornat un ésser nou (...). I com que, simultàniament, tots els seus companys se senten transfigurats de la mateixa manera, i tradueixen pels seus crits, gests i actituds aquest sentiment, és com si hagués estat transportat realment a un món especial, completament diferent d'aquell en què viu de manera ordinària, un medi tot poblat de forces excepcionalment intenses que l'envaeixen i el transformen.” (Durkheim, 1987:235)

La simbologia i el seu vessant emotiu no s'hauria de menystenir de l'estudi acadèmic dels moviments socials, que massa sovint s'eviten, de ben segur pel desconeixement de la seva eficàcia simbòlica. Com explica el mateix Turner (2008:30-31,60), els símbols rituals per una banda tenen un pol ideològic o normatiu on es troba l'ordre que es vol exposar, i per altra banda, un pol sensorial o emotiu, relacionat amb la forma externa del símbol, en el qual s'hi concentren els significats dels quals s'espera que provoquin desitjos i sentiments. Sota les circumstàncies efervescentes del ritual, en les ments dels participants es barregen les qualitats d'ambdós pols. Gràcies a la confusió amb l'emotiu, el normatiu es carrega de connotacions plaents que el fan desitjable, i per altra banda, el pol emotiu es dignifica i es fa obligatori per la confusió amb el normatiu. Amb aquest procés les idees socials es naturalitzen i la naturalesa se socialitza. La causalitat s'esborra i el món construït ritualment es fa real.

“¡Que n'has sigut pera mi d'hermosa, oh vetlla de Sant Joan! M'ha semblat que tot un poble conscient, per sí matex vetllava; que del un pic al altre dels cims de Catalunya tots els germans ens saludàvem donantnos les mans, unes mans roentes, febroses; mans roentes, lligades les unes am les altres en immensíssima sardana de foc, pera convertir en cendres tot lo vell, lo corcat, lo inútil de la política espanyola centralista; pera fer cendra de tot l'antic régim de descomposició que'ns porta a la ruïna, i ventarla la cendra, lluny, ben lluny, quee'ls vents no'n dexessin rastre arreu. (...) // BERGA I BOADA” (*Revista Olotina*, 29 de juny de 1907)

La Nit de Sant Joan de 1907 és un èxit d'emoció col·lectiva al voltant de les fogueres. A diferència de l'any anterior, és una nit que fa molta lluna i hi ha una boira general per tot el territori, però no obstant, miraculosament, els expedicionaris poden veure allò que s'han proposat.

“(…) la commoció que l'espectacle oferia desde'l cim del Tibidabo en el misteri d'aquella hora, era inesborrable. Dificilment d'un modo més plàstic pot clavarse davant dels ulls el fet de l'unitat de Catalunya y'l sentiment de la germanor de tots els catalans. Sí, Catalunya es una y indivisible, Catalunya es forta y les flames que anit s'aixecaven demanant justícia, són flames redemptores, flames de lliberació. // De tant en tant la vista assedegada veia al fons de la mar espurnejar com una guspira. Quin salt al cor en aquells moments! -Mallorca, Mallorca,- deia un chor de veus a flor de llavi. -Y'ls ulls regiraven de nou la grisenca taca que devia esser aigua y la llum ja no's trobava, fins que'ls ulls pampalluguejant de tant mirar, la reveien o la somniaven. // Més l'afirmació es certa; podem assegurarla. El foc de Puig Major de Mallorca sigué vist desde les serralades del Tibidabo. (...) Y quin goig contemplarlo aquell pic imperceptible! Fos tot l'espai en una sola capa de color, no hi havia l'immensitat d'un mar que'ns allunyés dels mallorquins: tot era un mateix tros, tot era una mateixa terra de Catalunya.” (*El Poble Català*, 24 de juny de 1907)

Desenes de cròniques com aquesta il·lustren aquesta festa extraordinària en què per primera vegada mitjançant un ritual simultani es pot veure la unitat del territori.

Amb nit clara o amb nit fosca, tan se val, abans de pujar els participants ja saben què veuran perquè tenen un discurs romàntic preexistent que els ha ensenyat a veure el mapa del país des del cim: el territori a vista d'ocell que mostra, per exemple, el poeta Jacint Verdaguer en *Canigó* (1886) i en *Don Jaume en Sant Jeroni* (1888) i que ja ha estat utilitzat per les cròniques de l'excursionisme catalanista. A la geopoètica de Verdaguer, semblantment com fa la de Frederic Mistral a *Mirèio*, es construeix el país a partir del seu paisatge vist des de dalt:

“El que veu el poeta des del mirador és la seva terra, és Catalunya. No obstant Catalunya en l'allunyament té una fesomia nova, una cara de llegenda. Sobre el mapa viu es dibuixen línies, s'entrellacen torrents i serres, es barregen planes i turons, i del mapa neix la interpretació poètica del país.” (Lafont, 1957: 75)

Els artistes i intel·lectuals són els xamans i sacerdots de la modernitat, els que són capaços d'imaginar i proposar aquesta nova visió aèria però també de conquerir o canalitzar nous significats del paisatge i de la història, realitats que, per altra banda, ja es troben esbossades o construïdes per les circumstàncies socials, polítiques, històriques i biogràfiques de la població que les demanda. Què és la realitat sinó una saturació provisional d'una multitud de significats sobre les coses i les seves relacions? Ni tan sols el coneixement naturalista dels científics es pot separar d'un món format per projeccions d'idees construïdes i desenvolupades socialment. En aquest sentit, el ritual, amb l'ajuda de l'autoritat d'unes persones que catalitzen les intencions, condensa, evoca, relaciona, reifica, una sèrie de conceptes que s'exposen en un moment i en un espai sagrat. Conceptes per a crear, mantenir, transformar o destruir un món social. Conceptes per fer realitat.

“¿Veritat que captivarà tanta llum, llum roja, incéns secular de la terra? No serán pas les fogueres de Ciutat que tufegen á podridura que's consúm.... Les fogueres patriòtiques tindrán sentor de pi y de roure, fum de fortaleza, caliu de vida robusta y sanitoso, que saturará la terra catalana, d'un cap al altre. // JORDI CATALÁ” (*Gent Nova*, Badalona, 22 de juny de 1907)

La realitat en el moment de les fogueres santjoanenques a muntanya és aquesta, la dels significats que ressonen de tot arreu als expedicionaris catalanistes. Alguns significats són compartits, altres són individuals. Es canten cançons i es llegeixen poesies en un espai liminar molt especial: la muntanya nocturna. Alguns s'hi senten com en un temple i per això es treuen la gorra. Però aquest temple natural és més aviat modern, romàntic. El romanticisme de la naturalesa que comença al segle XVIII, afegit a les repulsions urbanes de la posterior revolució industrial, han fet que l'ordre social es vagi a buscar en els llocs simbòlics on abans hi havia el caos: als boscos i a les muntanyes. En aquest sentit, els excursionistes catalanistes del segle XIX no fan una activitat esportiva sinó patriòtica i política a les muntanyes, trepitjant la terra, observant les runes del passat gloriós català i, en els cims, mirant el país des de dalt. Activitats creadores de país, d'història i de nació, per fer-los absolutament reals. De fet, en aquesta època sovintegen les entitats que s'han creat com a agrupacions nacionalista-excursionistes, perquè les dues facetes són inseparables. L'excursionista catalanista va a “la terra” com a representació de la nació, que d'aquesta manera no ha de “pensar”, sinó que la pot “viure” (Marfany, 1996:259).

Les Foguerades Patriòtiques són un ritual nacional i la necessitat del ritual nacional és fer pensable la “comunitat imaginada”. Aquest és un concepte proposat per Benedict Anderson (2005:40-54), que creu que la idea moderna de nació es caracteritza

per la idea d'un organisme sociològic que es mou alhora. És a dir, els individus que formen la nació no coneixen la immensa majoria dels seus paisans, però tenen "total confiança en la seva contínua activitat, anònima i simultània", es tracta d'una nova concepció del temps que la modernitat genera sobretot amb els nous mitjans de comunicació. En aquest sentit, les fogueres de Sant Joan tradicionals resulten un instrument simbòlic adient per poder fer comprensible aquesta nació (un "mateix" foc fet alhora a tot arreu) però ara les Foguerades Patriòtiques tenen la virtut afegida de fer de la comunitat nacional imaginada una comunitat nacional perfectament visible (aquesta és la intenció), com s'ha dit, per primera vegada a la història.

Per altra banda, les cròniques de les Foguerades Patriòtiques parlen amb elements manllevats de la litúrgia religiosa, de les lectures bíbliques i també de les lletres de les cançons populars, dels missatges polítics i de la literatura romàntica. És el tipus de llenguatge prou ambigu per parlar en moltes dimensions alhora, de manera que un discurs es pot associar fàcilment a un altre, això permet obtenir altres significats i, alhora, parlar en tot cas de la societat. Així, el nou ritual i les seves exegesis, ressonant amb estructures que se li assemblen, també fan significatiu, amb "sentit" el concepte de "societat".

Per exemple, una expedició barcelonina al Coll promoguda per l'Associació de Lectura Catalana és explicada en termes que transformen les muntanyes en un temple i el paisatge en una visió de la redempció segons una estructura del llibre de l'Apocalipsi:

"(...) Arribarem al cim. La foguera estava ja amanida en una petita esplanada. Una quietut solemnia esdevingué així que s'abrandaren aquells tions nuosos, y enlluernats per les vermelles flames, tothom dret, sense res al cap, esclataren expontaniament les notes magestuoses de nostre himne nacional... Mai en ma vida, Els Segadors m'han dut una emoció tan fonda! // Y les llengües de foc enlaire, enlaire, després d'encendre els cors de tots, feien una sola foguerada de la llenya y els sentiments de llibertat de nostre poble. La volta estelada. serena y amplíssima, com immens dossier, escoltant nostres esperances, convidaven mentrestant a la perdurable germanor de tots els catalans... // Jo vaig veure allavors acostarse tots els pics de Catalunya en una solidaritat sublim y eterna... Jo vaig sentir la veu de les serralades, dient: Catalans! Pugeu als cims per sobre nostra espinada que mai se torsa, pugeu als cims a omplir vostres pulmons del aire de la llibertat, pugeuhi la brossa de les ciutats viciades, pugeuhi els odis, les preocupacions, les estrangeries, aqui dalt a cremarho tot, pera que de les cendres ressurti en tota sa puritat l'esperit de nostra terra. Y les planuries se esbadollaven; una celstia com mai clara, feia llum a les valls, y poblats, camps, mar y torreneres contestaven a les montanyes que donaven el crit d'alerta, coronats llur fronts de resplandors gegantines. // Aquella foguera era un símbol. En Vinyals llegí una valenta poesia referent a l'acte, que escoltarem ab atenció religiosa .. Tot donava sa música al gran càntic: la revolta dels sentiments que esbotava al cor, la emoció intensa que portava la contemplació de la ciutat, de riu a riu la visió de nostra grandesa que pampellejuejava als ulls, la consciencia de que tot alló ja no era ben bé nostre patrimoni després de afanyar-lo deixant esqueixos de nostre carn y trossos de la nostre ànima... Si se'n digueren de coses, quietament, resoltament, en la fantasiosa calma de la nit!... Mes nostre jovent fornit esvai aquell nuvol d'amargors puntejant airosament la sardana, trasunte bell de la germanat de Catalunya. (...) Ramon Bonet." (*El Poble Català*, 25 de juny de 1906)

De la mateixa manera que es poden trobar formes conegudes i molt detallades en els núvols, els actors rituals busquen i troben significats en les cerimònies que vinculen ara paradigmàticament ara sintagmàticament tota mena d'objectes i conceptes. El famós *bricoleur* de Lévi-Strauss (1985:61-62) es posa en funcionament per a re-combinar elements el significat final dels quals serà en funció de l'ús que, en part intencional, en

part casual, se li acabarà donant. Del material exegetic publicat a l'època es pot veure que la interpretació de tants símbols com s'impliquen, no té fi. Cada cronista amb el seu llenguatge, catòlic, republicà, catalanista..., fa un discurs diferent i igual alhora, amb interpretacions molt diverses depenent dels elements que han triat i dels significats que aquests mateixos elements arrossegueu. El material simbòlic és, com s'ha dit, molt gran.

Per una banda, la Nit de Sant Joan, de possibilitats infinites un cop el folklore romàntic l'ha carregat de màgia i misteri. Per una altra, la invocació literària a les muntanyes mítiques, clàssiques o bíbliques, on hi han passat els fets més extraordinaris, les revelacions divines més decisives... Finalment, és clar, els significats més clàssics i més originals del foc, un símbol de primera força atesa la seva mobilitat autònoma, inquietant, vital, immortal, amb forma i dimensió canviant, sense cos. El foc permet donar forma i representació a infinitat de conceptes.

Per exemple, Joan Maragall i també altres escriptors i periodistes comparen la imatge de les fogueres catalanistes de muntanya amb les llengües de l'Esperit Sant de la Pentecosta. Per una banda la representació visual com a analogia és encertada i popular, per una altra banda, s'invoca automàticament el significat immediat en la narració mítica de l'evangeli: la unitat (per la glossolàlia), la força, la valentia, el missatge redemptor i, és clar, la comunitat imaginada. Cada element, en virtut de les seves analogies, de la indefinició inherent a tot concepte, i del procés ritual és situat, revisat en cada un d'aquests textos periodístics i re-situat, en un desenvolupament complex en el qual una auto-organització de discursos acaba tenint un "sentit", particular o col·lectiu.

El començament històric de significats actuals

Com s'ha dit abans, la Nit de Sant Joan ha estat construïda des del folklore romàntic, però en aquesta època la idea "Nit de Sant Joan" fa ressonar encara en els participants les creences i pràctiques comunitàries que tenen a les seves pròpies tradicions locals. Com es comprova en la catalogació que la recerca folklòrica ha fet dels elements fantàstics de la nit del solstici d'estiu, els rituals referits al foc, als vegetals i a l'aigua són tan diversos i tan sovint divergents que costa creure que s'hagi pogut crear un mite global de la nit santjoanenca si no és per un punt comú: la màgia o l'ordalia per a fabricar desitjos i obtenir certes. A causa de la descontextualització i selecció que el folklore dels segles XIX i XX fa en els seus reculls, s'ha perdut la comprensió dels fenòmens socials dels quals les diverses pràctiques santjoanques treuen el seu valor simbòlic. No obstant, la tradició fabricada romànticament constitueix un segon mite que diu que aquesta nit tot és possible, tothom ho sap, encara que gran part de la població se n'està de fer res extraordinari. Aquest és doncs el significat principal. D'una manera o altra, la Nit de Sant Joan construïda com a festa tradicional i romàntica, amb uns fantàstics orígens pagans i altres imaginaris accessoris mítics que la exotitzen, és una festa absolutament moderna, revolucionària, que aplega les ressonàncies de la màgia popular i familiar encara vigent a molts indrets en aquesta època, per a fer entendre que el món és reversible. L'episodi de les Foguerades Patriòtiques és el que dispara definitivament aquesta potència ritual latent i, amb un discurs i una exegesi romàntics, és capaç de constituir finalment una cerimònia nacional amb eficàcia simbòlica.

És per aquest motiu que la nova "tradició" vincularà en endavant per a molta gent, al menys d'una manera implícita, la tradicional foguera de la Nit de Sant Joan amb els nous significats: la unitat dels catalans, la unitat dels territoris catalans, la unitat de la llengua, i la llibertat. Gràcies a aquesta relació de significats inventada a començaments

del segle XX en aquest episodi oblidat, es podrà crear amb èxit, cinquanta anys més tard, una altra festa que consagrarà definitivament el vincle del foc de Sant Joan amb els Països Catalans: la festa de la “Flama del Canigó”.

Com ja s’ha vist, ho anticipa Josep Carner la vigília dels focs de 1906 anunciant fogueres dels catalans germans de Mallorca i València i recordant un poema profètic de Joan Alcover que clou amb aquests versos:

“(…) Mallorca veu el Montserrat, // y si de nit no se colombrà // ulls de claror donem a l’ombra // posemhi focs de germandat.” (Joan Alcover)

Però finalment, el text que rebla el vincle del foc de Sant Joan i tots aquests significats és el poema de Joan Maragall titulat “Els focs d’aquest Sant Joan” publicat a *El Poble Català* la mateixa vigília de les Foguerades Patriòtiques de 1907 i destinat a ser llegit a les fogueres muntanyenques:

“Ja les podeu fer ben altes / les fogueres aquest any: / cal que brillin lluny y’s vegin / els focs d’aquest Sant Joan. // Cal que’s vegin de Valencia, / de Ponent i de Llevant... / y en fareu també en la Serra / perquè’s vegin més enllà. // (.....) // Tots la passarem en vetlla / al voltant dels focs més alts, / perquè’s parlin uns ab altres / com llengües de l’Esprit Sant. // Parlaran de serra en serra, / y de la més alta i dels plans... / ¡Pirineu, si resplendissis / tot encès de mar a mar, / remembrant als fills en vetlla / les memories del passat, / les fiances del pervindre / y’ls misteris d’eix atzar / que fa que’ls fills d’una mare, / que’ls homes d’un sol parlar / tingan els brassos enlaire / tots alhora brassejant; / y’l crit d’una sola llengua / s’alsi dels llocs més distants / omplint els aires encesos / d’un clamor de Llibertat.” (Joan Maragall, publicat a *El Poble Català*, 23 de juny de 1907)

Com se sap, tot i que la Solidaritat Catalana es dissol el 1910, aquesta formidable i arrauxada coalició determinarà per sempre el catalanisme polític. D’una manera semblant, amb aquest treball es pot afirmar que la festa de les Foguerades Patriòtiques, també desaparegudes ben aviat, generen un vincle simbòlic que s’incorpora subtilment en la vella tradició del foc de la Nit de Sant Joan i que possibilitarà anys enllà i per a molta gent la significació catalanista de les seves fogueres. Ho permet sobretot el poema maragallià que perviurà gràcies a l’autoritat i la fama del seu creador: el poema “Els focs d’aquest Sant Joan”, encara que més endavant ja no es recordarà el seu origen, serà llegit en moltes fogueres santjoanenques i també en el nou ritual de la Flama del Canigó gairebé des dels seus inicis als anys cinquanta.

En definitiva, amb aquestes Foguerades Patriòtiques de 1906 i 1907 i les seves exegesis, les antigues i tradicionals fogueres de Sant Joan aconseguen condensar els nous significats polítics que el moment necessita i els mantindran vius fins avui mateix. Significats que remetent a la llibertat de Catalunya i al requisit per a reclamar-la: la unitat dels catalans.

Alguns dels promotors de la nova festa: catalanistes republicans, conservadors i carlins de la vila de Capellades es fan retratar tots junts abans de preparar la foguera patriòtica capelladina a la muntanya de Miramar el 23 de juny de 1907 (Font: Fons Romaní, Museu Molí Paperer de Capellades)

Bibliografia

- ANDERSON, B. (2005) *Comunitats imaginades*. Catarroja: Afers.
- BERGER, P. L.; T. Luckmann (1996) *La construcció social de la realitat*. Barcelona: Herder.
- DURKHEIM, E. (1987) *Les formes elementals de la vida religiosa*. Barcelona: Edicions 62.
- MARAGALL, J. (2013) *Llum als ulls i força al braç* (a cura d'Anna Punsoda). Barcelona: RBA.
- MARFANY, J. (1996) *La cultura del catalanisme*. Barcelona: Empúries.
- MIRA, J. F. (1985) *Crítica de la nació pura*. València: Eliseu Climent.
- LAFONT, R. (1957) *La visió panoràmica i la seva transcendència dins la geopoètica de Verdaguer. Discurs del XIV Concurs Parroquial de Poesia de Cantonigròs*. No publicat.
- LÉVI-STRAUSS, C. (1985) *El pensament salvatge*. Barcelona: Edicions 62.
- ROMA I CASANOVAS, F. (2004) *Del Paradís a la Nació. La muntanya a Catalunya. Segles XV-XX*. Valls: Cossetània.
- RUBÍ, G.; F. Espinet. (eds.) (2008) *Solidaritat Catalana i Espanya (1905-1909)*. Barcelona: Base.
- SANTOLARIA, F. (2005) *El Banquet de la Victòria i els Fets de ¡Cu-Cut!*. Barcelona: Meteora.
- SCHÜTZ, A. (1974) *El problema de la realitat social*. Buenos Aires: Amorrortu.

TURNER, V. (1988) *El proceso ritual. Estructura y antiestructura*. Madrid: Taurus.

TURNER, V. (2008) *La selva de los símbolos*. Madrid: Siglo XXI.

© Copyright Jordi Castellví i Girbau, 2015

© Copyright *Quaderns-e de l'ICA*, 2015

Fitxa bibliogràfica:

CASTELLVÍ I GIRBAU, Jordi. (2015), “La gènesi de significats en un ritual: les fogueres de la Nit de Sant Joan de 1906 i 1907”, *Quaderns-e de l'Institut Català d'Antropologia*, 20 (2), Barcelona: ICA, pp. 19-35. [ISSN 169-8298].

